

12 коп.

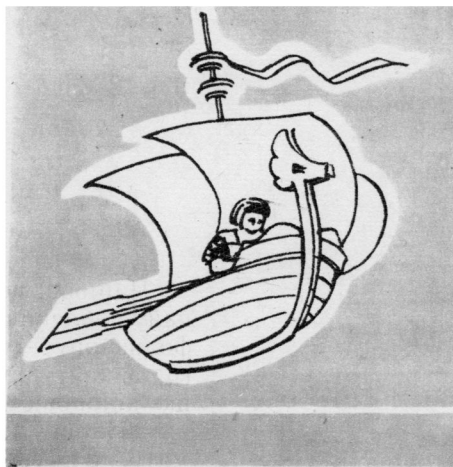
АНАТОЛІЙ ШИЯН

ЛЕТЮЧИЙ КОРАБЕЛЬ

ДИТВИДАВ

АНАТОЛІЙ ШИЯН

ЛЕТЮЧИЙ КОРАБЕЛЬ

КІНОПОВІСТЬ
ЗА МОТИВАМИ
УКРАЇНСЬКИХ
НАРОДНИХ
КАЗОК

Чарівна, поетична казка про одного з найулюбленіших героїв українського фольклору — мужнього богатира Котигорошка — навіяла Анатолієві Шияну цю кіноповість.

...Плаче, побивається в горі важкому мати, зажурено похилив голову Іванко — його сестру єдину, Оленку, вхопив Змій клятий, поніс на чорних крилах в невідомі краї.

І вирушив Іванко в ті краї далекі на пошуки Оленки. Важкий шлях послався перед ним — пустелі жаркі, безводні, ліси непрохідні, море безкрає... І на кожному кроці підстерігають його пастки підступні, влаштовані Змієвими слугами...

Та хороші люди прийшли на допомогу Іванкові, уберегли його від пасток, вказали дорогу в хашах дрімучих, врятували від смерті од стріли отруйної...

Став богатир Іванко на двобій із Змієм і переміг його. Визволив сестру Оленку й усіх полонянок...

Книгу ілюстровано фотокадрами з одноіменного фільму.

е за синіми морями, не за темними лісами — в краю привольному, Подніпровському, жив собі хлопчик Іванко.

Була в нього мати, була й сестриця Оленка. Якось пішла вона до лісу по ягоди суниці, пішла й не повернулася. Чи зустрів її хижий звір, чи потрапила в провалля глибоке, чи, може, вистежив сам Змій-Жеретій, схопив на крила могутні та й відніс до свого Змієвого царства.

Хто про це знає? Хто про це скаже? Була сестра — й нема сестри.

Плаче мати, за рідною дочкою побиваючись. Горює брат Іванко за сестрою, шукає її, а знайти не може.

Уже й ліси навколишні обходив, уже й яруги оглянув, блукав біля річок глибоких, а зараз ось вийшов на гору круту, сів над Дніпром повноводим, сів та й зажурився.

Де ж йому ще сестрицю шукати?

Коли це виходить з лісу дід, сам білий і одяг на ньому білий, а в руці тримає палицю.

Підійшов до Іванка й питається:

— А чому ти, хлопче, сидиш зажурений та засмучений?

— Як же мені не журитися? Як же мені не сумувати, коли мав я одну в світі сестру, та і та невідомо де поділася.

— Чув я про твоє горе, чув про журбу велику і ось що тобі скажу: світ не без добрих людей.

Бачиш, я вже старий. На своїм віку зазнав багато горя і мало радості. Тепер ходжу по землі та добрих людей з біди виручаю.

— З біди? — перепитав Іванко, з цікавістю розглядаючи діда.

— Знав я, хлопче, твого батька, знаю твою матір, знаю й тебе, сироту. Отож вирішив тобі допомогти, щоб знайшов ти своє щастя.

— Щастя? А хіба його можна знайти?

— Знайдеш! Тільки слухай, що казатиму. Бачиш оцю палицю?

— Бачу.

— А тепер дивися, що з неї буде. — Майнув нею старий, і вже в його руці не палиця, а срібний лук і золота стріла.

— Ото диво!

— Слухай же, що далі казатиму. Як буде сонечко заходити, стань на оцій кручі, пусти стрілу. Нехай летить вона вище дерев вікових, вище гір засніжених — аж попід хмарами...

— Дідусю, а як же я потім ту стрілу знайду?

— А по сліду. Де пролетить стріла — там від неї на землі ясний слід простелеться, то і йди по тому сліду. Він виведе тебе, хлопче, на битий шлях, а на тому шляху росте верба стара-стара, мічена блискавками, бита громами. Промов до неї такі слова: «Вербо яра, розчинися!» То й побачиш, що воно буде.

— А що ж буде, дідусю?

Та старець відразу хтозна-де й подівся.

Розглядає Іванко срібний лук і золоту стрілу, позирає на сонце, а воно вже починає схилятися до обрію, багрянить і Дніпро, і його тихі заводи.

Стає хлопець на кручі, натягує тетиву, пускає стрілу в простір.

Шугонула вона вище лісів дрімучих, вище засніжених гір, звилась попід хмари перисті та й зникла з очей.

...Минув після того день, і другий, і третій, а Іванко все йде по ясному сліду. То перепливе через бистру річку, то простує луками запашними, то пробирається крізь лісові хаші.

І от виходить він на битий шлях, а на ньому росте верба — стара, розлога, могутня. Біля неї золотий слід уривається.

Обійшов Іванко навколо верби:

— Де ж стріла золота?

Дивиться, дивиться а вона стримить між густою порослю.

Вийняв її звідти, а тоді проказав слова незабутні:

— Вербо яра, розчинися!

Розчинилась верба, а в ній стоїть дівчина такої краси, що ні в казці сказати, ні пером описати.

Дивиться на неї Іванко мов зачарований, милується і вбранням її, і дорогоцінними прикрасами.

— Хто ти, дівчино? Як тебе звати?

А дівчина посміхається.

— Братуку! Невже ти не впізнав мене?

— Оленка?! — і кинувся до неї в обійми. — Жива? Жива! — промовляє він, не вірячи своїм очам. — Що трапилося з тобою, сестрице? Як ти опинилася в вербі?

— Розкажу. Ти пам'ятаєш той день, коли я пішла до лісу по суніці?

— Пам'ятаю, бо ти не повернулася додому.

— А не повернулася тому, що в лісі заблудила. Вже ніч надворі, а я не можу вибратися з хашів. Сіла тоді під дубом та й плачу. Коли це виходить з кущів дідусь, увесь білий, і одяг на ньому білий...

— Я знаю того діда, — сказав Іванко. — Він дав мені срібний лук і золоту стрілу.

— Слухай же. Підійшов до мене та й каже: «Бачу, що ти заблудила. Я тобі допоможу». — І простягнув мені голубу хустину. «Це, — каже, — хустина не проста, а чарівна. Вона виведе тебе на шлях. Майни потім нею, то й побачиш, що воно буде».

— А що, — питаюся, — що буде? — Та дід відразу хтозна-де й подівся.

— Отаке було й зі мною.

— Вийшла я на шлях, майнула хусточкою, і відразу де і взялася стара верба. Дверцята в ній розчинились, а всередині — що хочеш! Є що пити, є що їсти, є у чому й походити.

Зайшла всередину, і дверцята за мною причинилися...

— Який же я радий, що тебе розшукав. Повертаймося ж тепер додому.

-- Повернемось! — Оленка дістала чарівну хустинку й промовила такі слова:

Хочу я, щоб зараз же до верби підїхала тройка добрих коней у срібній та золотій упряжі.

Невже з'явиться? -- спитав Іванко, не зводячи очей з сестри.

Наче голубий метелик, майнула хустина, і диво сталося — мчить тройка білих як сніг коней у срібній та золотій упряжі, зупиняється біля верби.

— Сідаймо, братику Іванку, бо вже нам час додому вирушати.

— Я правитиму кіньми, — і взяв до рук віжки.

Помчала, понеслася тройка швидше буряного вітру.

* *

А в цей час у Подніпров'ї біля старої хатини сидить на призьбі посивіла жінка, дивиться на битий шлях, журно промовляє:

— Де ви, діти мої? Звідки вас ждати? Звідки вас виглядати?

Лежить широкий та безлюдний шлях. Вдивляються в нього завіяні журбою очі, вдивляються, ждуть...

Нема дітей... Нема!..

На обрії з'явилася тройка. Кінські копита б'ють гарячу землю.

Але що їй, матері, до тих людей, які промчать повз неї і зникнуть у далині, здійнявши задушливу куряву...

Або до неквапливих подорожніх, що часом пройдуть по затишній обочині і так само зникнуть на виднокраї, чужі й незнані. Тим людям не вгасить її печалі, її горя, її щоденної журби.

Нема моїх дітей... нема!..

Все нижче схиляється голова... Капають з очей пекучі материнські сльози...

І вже не чує цокоту копит, і не дивиться на шлях — хто мчить тройкою, куди мчить...

Ніби уві сні вчувається їй голос рідний, дорогий.

Мамо! Мамо!..

Стрепенулась. Підвела голову. Затуманеними від сліз

очима дивиться на тройку білих як сніг коней у срібній та золотій упряжі... Дивиться й мовчить.

— Ой мамо! Та невже ви нас не впізнали?

Підвелась мати, хитнулася.

— Іванку! Олено! Доню моя!..

Хтозна-де поділася тройка, але діти, її діти, живі-здорові йдуть матері назустріч.

О радість превелика!

О щастя довгождане!

Мати плаче з радості, обіймає дітей, цілує, дивиться на них:

— Рідні мої... Діждалася!..

А по селу вже від хати до хати летить вість:

Чули, люди добрі? Олена... вдовина дочка в село повернулась королівною.

— Королівною?!

Кому б же то не захотілося хоч одним оком глянути на таке диво.

Поспішають дівчата. Не відстають хлопці. Навіть старим дідам вдома не сидиться. Ну, а про бабусь нема чого й говорити.

Зійшлося стільки люду, що й хата не вміщає, — отож і довелося всім виходити на подвір'я та й розмішуватись хто як може, бо кожному кортить не тільки подивитись на вбрання, а ще й помацати його руками...

Про все, що трапилося з нею, розказала людям Олена, а потім Іванко розповів про незвичайного діда, який дав йому срібний лук і золоту стрілу.

* * *

Минуло літо, осінь і зима. А як повіяли весняні вітри, і зникли холодні сніги, і звився в небо жайворонок голосистий — до смужечки надільної землі прийшла вдова з Іванком та Оленкою, щоб посіяти яру пшеницю.

І не забути Іванкові того дня, бо вперше він тоді слухав кобзаря. Високий, посивілий, у ветхім одягу спинився той кобзар перепочити на дніпровській кручі.

Відразу оточили його люди.

— Може б заграв...

— Чом не заграти? Заграю, — і взяв кобзу до рук, схилився до неї посивілою головою, заспівав старовинну думу:

На татарських полях
Та на козацьких шляхах...
То ж не вовки-сіроманці
Квилять та проквиляють,
Не орли-чорнокрильці клеочуть,
Попід небесами літають...
То сидить на могилі
Козак старесенький,
Як голубонько, сивесенький,
Та на бандурі грає-виграває,
Голосно, жалібно співає.

Легкий вітер ворушить на загорілому чолі сиве волосся.
Довгі чутливі пальці перебирають струни, і бринять вони,
бринять, супроводжуючи пісню сумовиту, журливу...

Гей, і кінь же біля нього
Постріляний та порубаний,
І ратища поламані...

Слухає Іванко думу кобзарську, і кожне слово запам'ятовується, тривожить душу, хвилює серце.

...Гей, кобзо моя,
Бандуро моя мальована!
Де ж мені тебе діти?
А чи в чистому степу спалити,
А попільець на вітер пустити...
А чи на могилі положити?
А будуть буйні вітри по степу пролітати,
Твої струни зачіпати
І жалібно вигравати...

Все тісніше люди оточують кобзаря, а Іванко протискується наперед, вдивляється в обличчя, посічене зморшками, стежить за очима видющими, синіми, як вода Дніпра, і слухає, слухає...

Будуть козаки подорожні проїжджати,
І твій голос зачувати,
І до могили будуть привертати...

Та й завмерла дума. Затих сивовусий кобзар, схилившись на бандуру...

— Здалеку йдеш, кобзарю?

— Ой, здалеку. Ходжу по землі, прислухаюся, до горя людського приглядаюся.

— І що ж ти побачив? Що почув?

— Коли б сльози зібрати народні — повноводішої річки не було б на світі. Плачуть сироти, плачуть вдови, плачуть матері... Проклинають Змія.

Загомонів народ.

— Життя немає від Змія!

— Там украв дівчину.

— Там село спалив блискавицями.

— А то ще на полі захопив косарів і погнав їх до свого царства.

Не помітив кобзар, і ніхто не помітив, як підійшла циганка у всьому чорному, ще й покрита чорною шаллю з рясною бахромою.

Стоїть, слухає, що говорять люди.

— А хіба ми забули, як позаторік з'явився він над селом нашим, війнував крилами, мов смертю, і позбивав всенький цвіт у садах.

— Що ж робити? Що?

І тоді люди почули дзвінкий голос.

— То треба злого Змія вбити!

Обійняв кобзар хлопчика, погладив золотисте, наче льон, волосся, спитав:

— Як тебе звати?

— Іванком.

— Слухай же, Іванку, що тобі скажу. Щоб здолати Змія — потрібна богатырська сила.

— Є в ньому сила, — пролунав немовби з-за хмари жіночий голос, і всі люди побачили циганку, що стояла трохи осторонь, затуливши своє обличчя чорною шаллю.

Підвівся кобзар, вклонився людям, ще раз погладив по голівці Іванка.

— Рости, хлопче, щасливим та здоровим! — і пішов своєю дорогою.

Розійшлися люди, тільки циганка нікуди не йде, стоїть, стежить за Іванковою матір'ю, що, зупинившись біля каменя, з сумом промовляє:

— Коли б цей камінь звідси забрати — все б уродило щедро.

— Я посадив би тут кавуни, — сказав Іванко.

— А я посіяла б маки, — сказала сестра.

— Люди добрі, — гукнула мати до сіячів, — допоможіть упоратися з оцим клятим каменем!

Підійшли чоловіки, пробують вивернути. Натужуються, крекчуть, а клятий камінь як лежав — так і лежить.

— Нам його не зрушити.

— Тут потрібно пару добрих волів...

— Та й то чи витягнуть?

Стоїть Іванко, слухає, що говорять дорослі, а тоді й каже:

— Ану, дайте я спробую.

Засміялись чоловіки, засміялись жінки. Не сміється тільки циганка. Пильно стежить за хлопцем.

Урвався відразу сміх, коли побачили люди, як ворухнувся під сильними руками камінь, податливо розсунулась земля...

Заніміли всі, коли Іванко не тільки вивернув, а ще й підійняв той камінь над головою.

— Покинь!.. Покинь його, сину! — злякано закричала мати, метнувшись до хлопця. — Розчавить тебе.

— І чого ви, мамо, так сполошилися? Він зовсім не важкий для мене, — та й пішов до кручі. — Нехай у Дніпрі лежить, — і кинув свою ношу.

Почувся гуркіт і плескіт води.

— Чому, циганко, недобрими очима оглядаєш мого сина?

— Випадає йому дорога дальня, дорога важка. Зазнає він скоро горя нежданого, горя великого...

— Навіщо біду накликаєш?

— Не матиме він щастя... Випадає йому... Передчасна смерть!

— Геть! — грізно кричить мати, заступаючи собою сина. — Геть звідси! Геть з моїх очей!

І відступилася циганка перед нею, провіщаючи майбутнє.

— Не матимеш ти спокою, а матимеш вічне горе... Вічне горе!

* * *

Згасали дні в загравах вечорових. Засвічувались зорі променисті. Яснів у небі повновидий місяць, відбившись неповторною красою у тихих заводях Дніпра, в замріяних озерах.

Як і раніше, мирно й задушевно лунали в лузі дівочі голоси:

Та рядочком, дружечки, рядочком
Попід вишневим садочком.
Та вирвемо квіточку,
Та вквітчаємо дівчину молоденьку.
Та вирвемо квіточку червонішу,
Та вквітчаємо дівчину молодішу.

А осторонь, під віковічним дубом, сидить з друзями біля костра Іванко, милується сестрою.

І в танцях вона перша, і в співах перша.

Та за хатою, за світлицею,
За хатою, за світлицею
Стоїть верба із росицею.
Та хто ж тую вербу зрубає,
Ой хто ж тую росу позбирає?
Та зрубав вербу молодий хлопчина,
Та збере росу молода дівчина.
Та верба, що коні поганяти,
А росою очі промивати.

Повела Олена правою рукою, майнула хусточкою голубою, чарівною,— відразу з'явився сад із золотими яблуками. Повела потім лівою рукою, майнула хусточкою голубою, чарівною,— розлилося в тім саду озеро з білими лебедями.

Співають подруженьки:

Та думай, думай, та дівчино,
Думай та гадай.
Брести тобі дві річеньки,
А третій Дунай.
Та перебрела дві річеньки,
А Дунаю — ні!
Та й забула всі розкоші,
А гуляння — ні!

Сидить Іванко біля дуба, залюбки слухає пісню. І чомусь пригадалася йому циганка, її зловісне віщування...

Добре, що воно не збулось!

Горять, потріскують дровця, обдаючи хлоп'ят приємним теплом. І ніхто з них не відає, ніхто не знає, як поблизу, за іншим віковичним дубом, стоїть сам Змій і його вірні в злодійських діяннях сестри-ворожбитки — Юрза та Мурза.

Стоять, стежать за танцями. Сестри зміївни добре розуміють, на кому зупинив свій погляд Змій.

— Її обрав?

— Олену!..

— Ой брате мій! — озивається Юрза: — Тобі я говорила, що у народі вже з'явився богатир Іванко. Хочеш глянути на нього? Он він сидить біля вогнища з своїми друзями.

Тут засміявся Змій хрипким колючим сміхом:

— Оте хлоп'я русяве? Те цуценя мале на перешкоді мені стане? Уже мені ставав на перешкоді справжній богатир Вернийгора. А що з ним сталося — ви, мої сестри, добре знаєте. І день і ніч чатують біля нього хижі беркути, щоб вирвати з його грудей гаряче серце. А з цим хлоп'ям мені нема чого робити. Я доручаю його вам... У якусь пастку заманить і знищать!

— А коли не пощастить у пастку заманити?

— Тоді удайтеся до хитрощів усіляких... Якщо ж самі не зможете упоратися з ним — гукніть на допомогу слугу мого, порадника і охоронця Оха. Нехай живим доставить, щоб я в моєму царстві натішився з хлоп'яти...

— Все зробимо, наш брате Змію, як ти звелів.

Та змови оцієї не чув ні Іванко, ні вірні його друзі. Сиділи вони біля вогнища й милувалися танком.

Ось вже дівчата зривають квіти лугові, сплітаючи вінки барвисті.

Оленка ж іншу пісеньку заводить, дружно й голосисто підхоплюють дівчата:

Хвалилася береза...
Хвалилася,
Хвалилася береза:
Що я вгору висока...
Що я вгору,
Що я вгору висока.
Що я в корінь глибока...
Що я в корінь,
Що я в корінь глибока.

Що я гіллям кучерява...

Що я гіллям,

Що я гіллям кучерява.

Пливе пісня над лугом і над рікою, віддається дзвінко в гаях та садах. І поміж усіх голосів, мов дзвіночок малиновий, виділяється Оленчин голосок:

Хвалилася дівчина...

Хвалилася,

Хвалилася дівчина:

В мене коса до пояса,

В мене коса,

В мене коса до пояса...

В мене личко, як яблучко,

В мене личко,

В мене личко, як яблучко...

В мене очі, як тернок,

В мене очі,

В мене очі, як тернок...

В мене брови, як шнурок,

В мене брови,

В мене брови, як шнурок...

Стоїть Змій, слухає пісні, та, мабуть, вони йому надокучили, бо глянув на сестер, сказав:

— Починатиму!

Знявся вогонь і дим. І вже перед сестрами грізний володар неба, з вогняними очима, з чорними крилами.

Розгорнув він їх на повну широчінь, шугонув у повітря...

Обірвалася на лузі незакінчена пісня, бо раптом знялася буря. Зашуміли дерева, зашамотіли трави, вдарили в берег сердиті дніпровські хвилі.

— Змій летить... Змій-Жеретій... Ховаймося! — Метнулися в різні боки дівчата. Помчала й Оленка з розпачливим криком. Відчула — саме за нею женеться Змій.

— Ма-а! Мамочко... ряту-у...

Холодом віє з чорних Змієвих крил...

— Не втечеш! Не втечеш, голубко! Будеш моєю...

— Ма-а! Ма-а-а-мо!..

Озирається Оленка й бачить — настигає її Змій... Ось уже його руки холодні хапають за кольорові стрічки. Ось

уже пальці сильні впливаються в її плече, зупиняють біг, відривають од землі, несуть на чорних крилах у страшну надхмарну височінь.

Лине з лугу розпачливий крик Іванка:

— Оленко! Оленко!..

А потім уже нічого не чути, крім свисту потужних крил... Не видно й землі, заступили її густі непроглядні хмари.

І вже не бачила Оленка, як до лугу мчала нещасна мати, як плуталась у траві, падала, підводилась, знову бігла, зводячи руки до неба...

Та воно було неосяжне, темне й тихе.

Плаче-ридає мати, руки ломить, побивається в страшному горі.

— Ой дочечко моя! Та де ж мені тебе тепер шукати?.. Та звідки тебе виглядати? Як же я в світі білому житиму?..

Падає мати на траву, немов підбита чайка, і тремтять її плечі, і горить душа, і страшним болем щемить зранене серце.

— Не плачте, мамо! — втішає Іванко, тамуючи свій біль і сльози. — Не плачте! Я піду до Змієвого царства. Я визволю сестру!

* * *

...Ще сонце не зійшло, лише вже багряно горить зоря на сході.

Плавають над річкою тумани. Густа трава вкривається прохолодною і чистою росою.

З убогої хатини виходять на подвір'я мати та Іванко.

Ще раз обіймаються на прощання.

— Синочку мій! Я ж тебе ждатиму — виглядатиму і зраночку, і ввечері...

— Ждіть, мамо, ждіть! Ми повернемося додому разом з Оленкою.

І виходить Іванко з рідного подвір'я...

«Ой, що ж то буде з ним? Чи дійде ж він до царства темного, зміїного, чи, може, десь у дорозі...»

Відганяє мати від себе думи навісні і стоїть заплакана біля тину, стоїть, доки зовсім не зникає солом'яний брилик у подніпровській далині.

Уже й сонце зійшло і щедро сипонуло багряними промінням на землю, омиту росою.

Повернули свої шапки золотаві соняшники та й п'ють щедre тепло, та й віддають сонцеві росу свою, щоб воно умилося. А вже хтозна-звідки прилетіли бджоли-трудівниці, перебирають лапками жовтий цвіт і п'ють з нього ароматний солодкий нектар.

Прокинулись пташки, на сотні різних голосів славлять новий день.

А найвище піднялися в небо жайворони, і ллється, і дзвонить, і лине з високості їхня переливчаста широка і роздольна пісня.

Раніше Іванко обов'язково б зупинився і зорив у небо, шукаючи в голубизні малопомітну пташку, що, б'ючи крильцями, звисає на одному місці, немовби її хтось прив'язав ниточкою до неба.

Та зараз не час видивлятися за пташками, бо перед ним дорога дальня. Треба поспішати.

Проходить Іванко повз велике поле соняшників.

Війнув звідкись вітер, і зашуміли вони шершавим листям, захитали жовтими шапками, наче промовляючи до хлопця співчутливі слова:

«Ми вже чули про твоє горе. Шукай, шукай сестру. Ми освітимо тобі дорогу світлом золотавим... Шукай, шукай сестру...»

Іде Іванко дніпровським берегом, іде шляхами, йде житами.

І ось на узліссі бачить дуже ветху хатину з розшитою стріхою. Сидить біля хатини бабуса, тче килим, а з-за лісу підводиться, росте хмара, сиза, грозова. Стугонить, перекочується в тій хмарі важкий погрозливий грім.

Позирає на хату бабуса, позирає і на Іванка. А коли він підійшов ближче, бабуса попрохала:

— Допоможи, хлопче, хату вкрити, а то всі мене, бідную, обминають.

— А є чим укривати?

— Є солом'яні кулики, та не маю сили на драбину вдертись.

Поклав Іванко свою торбинку з харчами і заходився поратись біля стріхи. Бабуса кулики подає, а Іванко, мов досвідчений майстер, ловко і вправно вкриває хату.

А тоді взяв серпа, підрівняв як слід, обхаючив і каже:

— Тепер ніяка злива не страшна.

— Ой спасибі ж тобі, хлопче, за допомогу. Мабуть, добра мати тебе на світ породила, якщо таке добре серце маєш і вдатний до роботи. Хай буде в тебе і здоров'я, і щастя на багато літ.

— Не маю щастя, бабусю.

— Та й чому?

— Була в мене сестриця Оленка, та украв її Змій.

— Значить, не одна я в світі з горем знаюся, — промовила старенька, і очі її наповнились сльозами. — І мені Змій горя завдав. Мала я синів, мала дочок — всіх полонив. Лишалася ще одна-однісінька онука, Лебідонька... І ту Змій... підхопив на крила, коли вона збирала в лісі ягоди суніці. Тепер на старість сама зосталась, мов сирота...

— Лебідонька... Запам'ятаю... А зустрінуся — привіт передам. А може й з неволі її визволю.

Іще б говорили, та вже над ними клубочаться сизі хмари, вихрять по дорозі вітер, здіймає пилюку, налітає на дерева, метляє на всі боки зелені чуби...

А вже крають попелясте небо сліпучі блискавки і рокоче у вишині грім, і шумить, наближається злива.

Пересиділи зливу в затишній хатині, тоді Іванко й каже:

— Буду йти, бо дорога в мене дальня. Треба поспішати.

— Пробач же мені, хлопче, що я тобі за твій труд не заплатила... Сам бачиш, яка я бідна.

— А мені, бабусю, не треба ніякої плати. Бувайте живі-здорові!

— Нехай тобі стелеться щаслива доріженька!

І пішов Іванко далі по землі, омитій теплим грозовим дощем.

Йшов він день, і другий, і третій... А як наступила четверта ніч, зупинився на ночівлю серед широкого степу. А в степу, куди не поглянь, — багрянні маки в буйному цвітінні.

Вибрав собі Іванко затишне місце, повечеряв черствим окрайцем хліба, ліг на землі, просто серед маків, ліг та й милується зоряним небом.

Там упаде зірка і там упаде, лишаючи за собою нетривкий осяйний слід...

Дивився-дивився на зорі та й почав було вже дрімати, коли чує притишений голос:

— Слухай, Іванку, що тобі казатиму...

Розплющив хлопець очі, зирнув сюди, зирнув туди — ніде нікого, а незабутній голос звучить так, наче дідусь стоїть поруч.

— Це ви? Я пізнав вас... Але де ви? Чому не об'являєтесь? Адже, крім нас, у степу анікогісінько.

— Не час мені перед тобою об'являтися, хлопче. Слухай, що казатиму. Опівночі в цьому степу з'явиться кінь Добрян. Гляди ж не проспи коня, бо він тобі у пригоді стане.

Та ще не забудь вирвати з гриви золоту волосинку. Коня Добряна потім відпусти. Нехай випасається на луках запашних та по степах широких... А волосинку збережи. Коли тобі буде дуже сутужно — спали її, то й побачиш, що з того буде.

— А що ж буде, дідусю?

Та ніякої відповіді Іванко вже не почув. І нікого в степу нема. Тільки маки стоять, повні й тихі.

«Опівночі з'явиться кінь Добрян... Гляди ж не проспи!»

Легко сказати... А як утриматись, коли очі вже самі злипаються від втоми...

І хлопець починає вишукувати колючі бур'яни. Назбирав цілий ворох та й сів біля нього.

Хочеться Іванкові спати. Тільки похилиться до бур'янів, вони вколють його — хлопець і прокидається.

Озирне степ — немає коня. Жде. А повіки самі змикаються, і втома хилить до землі.

«Не можна спати... Не можна!» — наказує сам собі, а крізь дрімоту вчуваються йому ніжні, ласкаві й задушевні голоси.

Здається, посхилялися над ним, Іванком, маки, стиха гомонять, заколисують.

«Ти притомився з дороги. Відпочинь, подрімай... А коли з'явиться кінь Добрян, ми засвіtimo в степу вогні багрянні... Ми розбудимо тебе дзвоном малиновим... Спи, Іванку, спокійно спи...»

І заснув хлопчина. І, певне, проспав би так до ранку, не прокинувшись.

Та рівно о дванадцятій ночі засвітилися вогні багрянні, почулись малинові передзвони у всьому степу.

«Прокинься, Іванку! Прокинься, пробудися. Твій час настає. Зараз з'явиться у степу кінь Добрян. Не проспай його, чуєш?»

Прокинувся Іванко, розплющив повіки і зацікавився від здивування, від краси, небаченої досі.

Від краю й до краю, скільки оком осягнеш, горять у степу засвічені маки. І вогнів тих не злічити.

Дмухне нічний вітерець, загойдаються маки, і линуть над степом малинові передзвони.

«А може, це сон? — і щоб перевірити себе — притуляється щоким до колючої трави. — Ні, не сон».

Горять багрянні маки по степу, горять, видзвонюють...

Такого дива ще зроду не бачив Іванко. Гляне в один бік — вогні та передзвони, гляне в другий бік — такі ж вог-

ні й передзвони. Дивитися на ту красу не надивитись. Слухати не наслухатись...

Та ще більше здивувався хлопець, коли немовби з землі виріс кінь Добрян. Такий кінь, що ні здумать, ні згадати, хіба що в казці сказати: увесь срібний, а грива довга, золота. Одне копито срібне, друге — золоте.

Мов зачарований дивиться на того коня Іванко, боїться крок ступити, щоб не сполохати.

«Що ж мені робити? Як його приборкати?»

Зірвав Іванко жмут свіжої степової трави, несміливо підходить до коня, а той вуха нашорошив, стежить розумними очима за кожним його кроком.

— Добряне, Добряне! Ти не втікай від мене. Давай з тобою подружимо. Мені про тебе говорив дідусь. Я не знаю, як дідусь звати, але він добрий... Він сказав, що ти будеш тут і станеш у пригоді... Мені б тільки до Змієвого царства дістатися та визволить сестрицю Оленку. А потім я тебе до нашого краю Подніпровського запрошу. У нас там трава буйна, сита, росою умивана. Сподобається тобі у нашому краю... Чуєш, Добряне?

Не втік Добрян, і щасливий Іванко поплескав його по теплій шиї, ласкаво до нього промовляючи:

— Який ти красивий, Добряне! Зроду таких коней не бачив. Дозволь мені вирвати з твоєї гриви золоту волосинку. Можна? А потім іди собі пастися на луки заливні, пахучі, на степи роздольні.

Кінь Добрян стиха заіржав, наче розумів людську мову.

Вирвав Іванко золоту волосинку, і кінь відразу хтознаде й подівся.

— Невже це сон? Сон... — вимовляє вражений Іванко. Та в руках у нього сяє золота волосинка...

«Ні, не сон... Я бачив справжнього коня Добряна, і ось у моїх руках золота волосина з гриви»...

Він бережно згинає її й ховає за пазуху...

Як тільки зник Добрян — відразу погасли й вогні, замовкли малинові передзвони. Тільки зорі, як і раніше, мерехтіли в небі, а над степом плавали, наче бабине літо, густі й довгі пасма туману.

Ліг Іванко знову на теплу степову землю, підклав під голову торбинку і заснув міцним сном.

А коли трохи розвиднілось і на сході зажеврило небо, Іванко прокинувся, умився прохолодною водою з степового озера та й пішов собі далі.

Ішов день, і другий, і третій, а на четвертий прибився до лісового куреня, що самотньо притулювся на узліссі.

Зайшов усередину, бачить: стоїть стіл, а на столі пшоно, і цибуля, і сіль...

Ще й хліба окраєць, ще й сала шмат. А на припічку — таганок-триніжка, губка варена, кресало й кремінь.

«Це, певне, курінь, де перепочивають мисливці», — подумав хлопець і, здобувши вогонь, розпалив багаття, набрав у казанок води, заходився варити куліш.

Коли це хтось грюкає в двері.

— Відчини! Це я — Ох!

Відчинив Іванко двері, дивиться — стоїть дідок низенький, а зелена борода в нього на сажень по землі волочиться.

— Пересади через поріг!

Пересадив його Іванко, а Ох пнеться, пнеться — хоче до чуба дістати.

— А чого тобі? — запитує хлопець.

— Ось побачиш чого, — мовив дідок та доп'явся до чуба. І тільки хотів ухопити, а Іванко й каже:

— То це ти отакий, діду? — А тоді й собі — хап його за бороду, та взяв сокиру, та потягнув непрошеного зайду з куреня до дуба, розколов стовбур, заправив у розколину дідову бороду й затиснув.

— Коли ти, діду, відразу до мого чуба берешся, то посидь собі тут, доки я підхарчуюсь.

Зварив Іванко куліш, поснідав добре, а тоді й думає:

«Піду подивлюся, що робить на припоні дід Ох».

Вийшов з хати, дивиться — лишилася тільки яма від коріння та простягнувся по землі слід.

По тому сліду і пішов Іванко аж до скель, а між тими скелями тихе озеро, вкрите лататтям з білими й жовтими лілями.

Край берега лежить дуб, а самого Оха нема.

...Ох бредє звивистою доріжкою між скелями, бубонить:

— Скоро Змій-Жеретій прилетить. Скоро з'являться сестри зміївни, а я ще не всі повеління зміїного роду виконав... Пора мені, пора мені за діло братися...

На маленькій полянці біля озера сидить дівчина, перепочиває, а на верстаті виграє барвистими фарбами недотканий килим. Помітив дівчину Ох, підійшов до неї, крикнув:

— Чому не працюєш?

— Руки... болять.

— Руки? — засміявся Ох і почав ту дівчину стьобати нагайкою, приказуючи: — Ось я їх вилікую тобі, вилікую... Ось так! Ось так! Будеш робити? Будеш?

— Бу-у-ду!.. — і рясні сльози покотилися в дівчини з очей.

Пішов далі Ох понад озером, попід звислими стрімкими скелями. Зупинився в глухому місці, озирнувся навколо й почав чаклувати:

— А тут поставлю я капкан, з міцної сталі кований, на семи вогнях гартований. Хто потрапить до нього — з білим світом розпрощається.

Йде Ох в інше місце, ладнає сіть.

— Ця сіть не проста. Ця сіть чарівна, в підземеллі спліталася, у семи морях обмивалася... Ось так, ось так! Хто потрапить до неї — навіки з білим світом розпрощається.

З'являється Змій у чорному плащі. Ох, не пізнавши свого хазяїна, з ножем підкрадається до нього, підводить руку для удару, та Змій вчасно знизує плечима, і в ту ж мить ніж сам по собі випадає з Охових рук.

Розправивши крила, сміється Змій. Перед ним навколішки падає Ох.

— А що, моє веління виконав?

— О мій величний, наймогутніший повелителю Зміє! Клянусь життям: не дійде Іванко до синього моря. Не потрапить він до твого царства.

— Бачу, ти, мій вірний слуго, добре попрацював і за це маєш нагороду. — Змій чаклунським рухом ловить у повітрі золоту монету, кидає її Оху. Той, піймавши, пробує на зуб і ховає.

— Поглянь, мій господарю, навколо. — Повів Ох правою рукою — озвались сови, повів лівою рукою — закричали дикі кабани, злісно загарчали собаки.

— Ха-ха-ха! Хороше місце обрав ти для пастки. Там гори високі, тут ліси дрімучі та водоспади.

— О мій величний і наймогутніший! Іншої дороги немає до твого царства, а моє око видюще: ні звірина тут не пройде, ні пташина не пролетить. Скрізь у мене розставлені пастки... Ох!

— Гляди, щоб я не потрапив до якоїсь.

— О ні, мій обережний, далекоглядний володарю. Зі мною ти у безпеці.

— Сам їх готував чи, може, допомагала Лебідонька?

— О ні, мій найсвітліший повелителю! До такої роботи я Лебідоньку не залучаю, бо вона ж зачарована... Ох!

— Знаю. Сам ті чари готував для неї.

— Як ніч настає, тихо виходить...

— Так, так... Це я передбачав... Не спатиме вночі.

— То зупиниться й слухає співи пташок, то стане біля

озера тихого, замріяного й милується лілеями, як згортають вони на ніч свої білі пелюстки.

То сяде на камені задумана та зажурена і чекає, поки зовсім зайде сонце й засвітиться в небі вечорова зірка. Тоді підводиться з каменя і йде в озеро купатися.

Спочатку, мій найясніший повелителю, я стежив за нею, а потім перестав на неї зважати, бо щоночі вона біля озер блукає.

— Так, так...

— А як на сході почне зоря займатися — іде на спочинок. Трішки засне й до роботи стає. Килимарниця вона добра, гарно вміє вишивати... Ох!

— Подумаю, що з нею робити. Добрі вишивальниці мені самому потрібні.

— Мій повелителю, твій наказ — для мене закон.

— Погостював трохи в тебе, пора вже й додому повертатися! Дивися ж, коли потрапить Іванко до пастки, одразу вість мені подай. Я негайно сюди прилечу та повеселюся. Ха-ха-ха! — І Змій зникає.

— Ну що ж, пастки розставлені! Піду, мабуть, тепер і я трохи серед скель перепочину... Ох!

* * *

І не знає, не відає Ох, що по його володіннях ходить Іванко.

Іде, милується лілеями, скелями гострими. І враз бачить дівчину.

Стоїть боса, дивиться на лілеї, а вони то засвічуються вогнями, то гаснуть.

Тягнеться дівоча рука до квітки, яка горить яскравіше від інших, зриває. І квітка гасне, випадає з млявої руки на траву, а дівчина йде далі, співає, і сумовита мелодія віддається луною між стрімкими скелями.

Слухає Іванко пісню, стежить за дівчиною, що все далі відходить, далі, а потім і зовсім зникає з очей.

«Хто вона? Що тут робить? Чому блукає самотня, зажурена та засмучена?»

Дівчина йде, як ходила тут вчора і позавчора, і всі попередні ночі. Та не відає ж вона про сьогоднішнє чаклуван-

ня Оха. Якась сіть перетинає їй дорогу. Дівчина хоче одвести ту сіть рукою, і раптом густе мереживо окутує її, схоплює тугим вузлом за шию, душить...

— Ряту-у-у!.. — скрикує дівчина. — Ряту-у-у!..

Немічні руки намагаються звільнитися від сіті, та дарма. Все цупкіше сіть тримає дівчину. Порятунку не буде, а буде смерть у муках, страшна, неминуча...

Відчайдушний дівочий крик чує Іванко, мчить стежкою, де через камінь перескочить, де, мов ящірка, прошмигне кризь ущелину.

І ось уже він бачить, як в тенетах борсається дівчина... Голос у неї хрипить, туманіють очі, безсило опускаються руки...

Іванко швидко скидає з себе торбинку, щоб не заважала, хапає палицю в руки і кидається звільняти дівчину.

Хоч і міцні сіті, та Іванко їх обриває, шматує, мов липке павутиння, рятує дівчину від неминучої загибелі...

Знесилена сідає вона на камінь.

— Хто ти?

Дівчина мовчить, тільки вдивляється в обличчя свого рятівника. Ще, мабуть, не отямилась як слід після пережитого страху.

— Як тебе звати?

— Не знаю... Не знаю... Ні, що ж я кажу? Лебідонькою мене звати.

— Чому ж ти тут... одна... Як ти сюди потрапила?

— Ага, пригадала... Гуляла я на лісовій поляні з подружками. Підійшла до нас циганка.

— То не циганка. То, певно, була зміївна.

— Не знаю... Не знаю... Що я пам'ятаю? Нічого я не пам'ятаю. Була в мене бабуса...

— Ну, розповідай же, розповідай...

— Як же це... Ой, як же це сталося? Пригадаю... Я зараз пригадаю. Ага, танцювали ми... Потім знялась буря страшенна, потім хтось окутав мене чорними крилами...

— Отаке трапилось з Оленкою...

— А хто вона... Оленка?

— Сестричка моя. Її теж Змій украв.

— Оленка... Запам'ятаю...

— ...Окутав тебе чорними крилами...

— Ага... Окутав... Нічого не пам'ятала. А потім, коли отямилась, дивлюсь: навколо скелі височенні... Ліс шумить... Якийсь дідок сидить проти мене з довгою зеленою бородою.

— Я такого дідка бачив. Хто він?

— Ох!.. Слуга Зміїв. Сидить і якимсь зіллям мене напуває.

— Навіщо?

— Не знаю... Не знаю... Я те зілля пила. І стала відтоді зачарованою.

— Зачарованою...

— Коли вечір надходить, я не можу спати. Якась сила

тягне мене до води, і я йду, і йду, і йду... Шукаю лісові озера, купаюся в них... І так цілісіньку ніч... Цілісіньку ніч!

Дивиться перед собою. Щось їй ввижається страшне, бо вона скрикує, ховається за дерево. Іванко оглядається, але нікого не помічає.

— Справді зачарована.

Лебідонька визирає з-за дерева.

— Бачиш, якою я стала. — І вона сідає біля дерева, охопивши руками стовбур.

— Що ж ти, зовсім не спиш?

— На світанні, коли в небі зоря займається, тільки тоді я лягаю спати...

— А чому на руках у тебе сині смуги?

— Скажу... Спати мені хочеться, та сон мій короткий, бо приходить Ох з батогом. Стьобне раз, стьобне вдруге, щоб я прокидалася, килим ткала та вишивала. Бачиш, які руки в мене січені... І тіло січене... Та я тепер уже призвичаїлась. Оце наче й сплю, а як тільки кроки його почую, відразу сама прокидаюсь...

— А чи довго діятимуть оті чари?

— Доки Змій не пропаде.

— Бідна дівчина! Що вони з тебе зробили!

Оглядає Лебідонька хлопця.

— Про себе я тобі розказала, а тепер хочу знати: хто мене від вірної смерті врятував? Як тебе звати? Куди йдеш?

— Звати мене Іванком. А йду я до синього моря, до Змієвого царства, щоб визволити з неволі мою сестру Оленку.

— Самому тобі Змія не здужати... Прощай, бо я мушу в озерах купатися.

І зникла Лебідонька в хашах дрімучого лісу.

— Зачарована!.. — промовив хлопець та й собі попростував далі.

Зійшов місяць ущерблений, освітив скелі, дрімучий ліс і ріку не широку й не вузьку, але таку бистру, що, здається, — стань у воду, як вона зіб'є тебе з ніг і понесе хтозна й куди.

Через річку — місток, а біля містка росте такий могутній платан, що гілля його аж на той бік ріки сягає.

Не встиг суди підійти Іванко, як десь у скелях прокотився голосний сміх Оха.

— Ага, піймався?! Звідси виходу тобі не буде! Я спалю тебе вогняним дощем! Ха-ха-ха-ха! Спалю!.. Спалю!.. Спалю!..

І відразу місяць потонув у хмарах, прсшмигнули блискавки, ударив грім, і з чорного неба полинув рясний вогняний дощ.

Іванко ледве встиг сховатися під навислою скелею. Стоїть, притиснувшись до холодного каменя, й чує, як все голоснішими стають сміх і погрози:

— Що, пече?

Ох у непроникливім для вогню плащі. Видно, як б'ються об той плащ гарячі краплини і розсипаються на дрібні іскри.

Не помітив Ох Іванка, коли проходив повз скелю з навислою брилою, зате пильно стежив за дідом хлопець, вчасно хапонував недруга за довгу бороду.

— Що, піймався тепер сам? — і тримає Оха так міцно, що той в'ється вужем, а вирватись ніяк не може.

— Змилуйся... Не губи! Я спиню зараз вогняний дощ. — Він майнув платановим листком, проказав: — Хмаро чорная, розвійся, вогняним дощем не лийся!

І дощу як не було, тільки парує гаряча земля.

— Відпусти мене, пожалій!..

— А ти жалів дівчину Лебідоньку, коли шмагав її по руках? Жалів? Не вірю тобі... Ходімо!

— Ку-ку-куди?

Іванко потягнув його до могутнього платана, де на одній з гілок стирчав сухий, але міцний сук.

— Змилуйся... Пожалій!

Та Іванко не зглянувся на благання, почепив Оха за комір.

— Отут твоє місце... щоб людей не кривдив.

— Я... Я тобі не прощу! Я тобі... тобі помщуся! — задригав ногами опецькуватий Ох, обірвав комір сорочки, шубовснув у річку. Швидка течія понесла його між скелями, а Іванко пішов далі.

Не знав він, що на його шляху почала чаклувати зміївна Юрза, розкидаючи широке клейке листя.

Переспав Іванко, а на світанні рушив далі. Іде та й іде, коли це бачить: якийсь високий чоловік, у всьому білому та

голубому, крутиться, наче дзига, а його все рясніше обліплює листя, і, врешті, він, знесилившись, падає.

Іванко підходить ближче й чує застережливий крик:

— Зупинись! Не наближайся, хлопче. Бачиш, що зі мною робиться. Краще втікай звідси!

— Чого ж мені втікати? Я спробую тебе виручити з біди, — і хлопець добре потрудився, поки відірвав те листя. А як упорався зовсім, спитав:

— Хто ж ти будеш, добрий чоловіче?

— Я — Скороход, а ти?

— Іванко.

— Ой спасибі ж тобі, Іванку, що ти виручив мене з такої біди. Твоєї допомоги повік не забуду. Може, і я тобі колись у пригоді стану. А зараз дуже поспішаю. Прощай! — і помчав швидше буряного вітру, тільки одяг на ньому тріпотить, наче крила голубого метелика.

«Який він швидкий!» — подумав Іванко, простуючи далі. Ось уже закінчився й ліс, а за лісом...

Хлопець зупинився вражений.

Перед ним прослалася безмежна таємнича жарка пустеля.

Колись тут зеленіли трави й шуміли дерева, омиті росами і теплими дощами. Тепер же мертвою лежить земля.

Ось над дорогою самотнє деревце. Звисають на ньому кілька скручених почорнілих листків.

Ворушить ними гарячий вітер, тоскно шумлять вони, наче скаржаться на свою долю:

«Ми були колись зеленими. Нас умивали роси й передсвітанкові тумани. Нам радісно жилося. Та з наказу Змія прилинули сюди вітри гарячі, випили з нас всю вологу — до краплиночки, і зів'яли ми передчасно, почорніли. Сам бачиш, що з нас сталося. Ти поспробуй!»

Взяв Іванко листочок, а він так і розсипався в його долоні.

А інші листочки тремтять, немовби теж хочуть розповісти про своє горе й застерегти Іванка від небезпеки:

«Ми знаємо, тут колись ріки текли і в синє небо вдивлялися озера. Та висохли ріки, зникли озера, і гуляють на просторі тільки піски сипучі та чорні бурі. Не пройдеш ти

через пустелю! Тебе замучить спрага... Ти пропадеш... Пропадеш!.. Повертайся назад».

«Ні! — подумав Іванко. — Стільки шляху подолано і повертатися? Лишити в неволі сестрицю Оленку? Ні, назад не повернусь... Тільки вперед!» — І рушив назустріч гарячим піскам і чорним бурям.

Йти йому важко. Нестерпно пече сонце. Сохнуть від спраги губи. Хоча б знайти десь бодай краплиночку води.

І раптом у долині помітив маленьке озерце.

— Вода! Вода-а-а!.. — скрикнув з радощів і помчав що було сили.

Кинув на пісок торбинку, зняв брилик.

Зараз він припадає спраглими губами до прохолодного струмка і нап'ється вдосталь джерельної води.

Ні про що інше в цю хвилину не думав.

— Пити... Пити!..

Схилився до струмка... Але що це? У прозорому озерці, мов у дзеркалі, побачив він ту саму циганку, яка віщувала йому смерть.

Стоїть, усміхається, припрошує:

— Пий, Іванку, пий!

Швидко обернувся хлопець, та поблизу нікогісінько.

«Що за диво?! Може, і це джерело як пастка?»

Самотньо біля струмка ясніє ромашка. Іванко зриває її, опускає в воду, і відразу білі пелюстки чорніють.

— Отруєно! — промовляє розчаровано хлопець і озирється.

«Де ж поділася циганка? Адже вона тут була. Я бачив її зображення в озерці, чув навіть голос».

— Чому ж не п'єш джерельної води? Тебе мучить спрага... Пий, Іванку, пий!..

«О ні! Не тільки пити, а треба йти звідси якнайшвидше!»

Він розгадав нову підступну пастку, і зміївна аж казиться від злості.

— Ти відмовляєшся? Ти не хочеш пити? То знай же, знай: у цій пустелі ти зустрінеш свою смерть!

Іванко чує не тільки її злобивий голос, він чує, як хрустить у неї під ногами гарячий пісок. Вона десь тут, поблизу нього...

«А де саме? Де?»

Придивившись, він помічає сліди її ніг. Ось тут, он там... Знову тут. Вона невидима, але добре чути її голос, погрозовий і мстивий.

— Ти загинеш у пустелі! Загинеш!.. Заги-и-не-е-е-еш! Я скличу зараз всі вітри, здійму страшенну бурю... Не пройдеш ти через пустелю. Загинеш тут... Загине-ш-ш-ш!..

І раптом голубе небо покритося темрявою, зашарудів пісок. Буряні вітри зняли гарячі смерчі й несуть їх, щоб заступити Іванкові дорогу, збити його з ніг, засліпити очі.

Куди не поглянь — летять у тім вихорі бур'яни, і листя, і гарячий пісок.

І лине у цій зловіщій пільмі гадючий голос:

— Не пройдеш! Ти вже втомився... Ти зараз упадеш, засипаний піском... Загинеш тут... Загине-ш-ш-ш!..

«Ні! Не діждешся ти моєї смерті... Ще сили маю... Ще я посперечаюся з вітрами!» — і, затуливши ліктем очі, Іванко йде вперед.

— Збороти мене хочеш? А я пройду! Я все одно пройду!

Тяжким був шлях, та перед впертістю і силою Іванка шалена буря відступила. Усхули злі вітри. Розвіялися хмари чорні, і знову стало небо таким голубим, як надбережні незабудки.

Перед очима синіє дальній ліс. Ой як же хочеться швидше дістатися до того лісу, розшукати річку, чи озерце, чи джерело, щоб припасти до нього і пити, й пити чисту прохолодну воду...

Глянути — наче й близько зеленаві шати, а поки дійшов до них — уже й зорі засвітилися.

Тільки ступив він на узлісся, як одразу й побачив струмок чистий та прозорий.

Припав до нього і пив жадібно й довго. А як напився вдосталь — особливо гостро відчув утому.

Не було ані сил, ані бажання йти далі. Вирішив тут заночувати.

Ще й не задрімав як слід, коли це на вершині дуба заридали сови.

Іванко не любив їх тужливого крику, тому й вирішив знайти собі інше місце, спокійніше.

Пішов у хащі, вибрав що хотів.

«Тут спатиму... в затишку», — і вже ліг, та за кілька кроків від нього, під старим пеньком, зарикав барс.

«Що робити? Невже кинеться на мене? Треба захищатись... Захищатись... Але чим? Як?»

На траві лежала суха добра ломака. Іванко схопив її в руку, але барс ще лютіше зарикав і шугонув у гушавину.

«Еге, тут небезпечно. Треба швидше з цього лісу вибиратись».

Ішов Іванко цілу ніч і тільки на світанку побачив зелений луг. Упав у духмяну траву й мов провалився кудись...

Спав він цілий день і ніч. Коли ж прокинувся — над лугом плавали тумани, а на сході червоніло небо, а в даліні височіли гори з вершинами, покритими снігом та кригою.

«Добре було б ще завидна дістатися до тих гір».

Чим ближче до них підходив — тим вищими ставали їхні вершини, що купчились грядою, мов фортеці, неприступні, суворі, холодні...

«Але що це там, попереду? Людина?» — І вже Іванко не зводив з неї очей, а коли підступив ближче, — побачив велетня, прикутого важкими ланцюгами до скелі. Зграя хижих беркутів кружляла над ним, чекаючи слушної хвилини, щоб кинутись на нього, гострими кігтями розірвати холодюче тіло, сильними дзьобами нещадно пошматовати жертву...

Та навіть серед хижих птахів не знаходилося такого сміливця беркута, який би першим почав справляти цю криваву тризну.

Кружаться птахи, ждуть, коли знесилений голодом і спрагою навіки заніміє бранець, прикутий до цих скель.

«Хто міг таке зробити? За віщо тут приковано його? Хто він такий?»

Роїлися всякі здогадки. І несподівано хлопець почув притишений ослаблий голос:

— Чий ти, хлопчику?.. Як тебе звати?.. Куди йдеш?

Поволі підвелася голова, і на Іванка глянули теплі й ласкаві очі.

— Я Іванко... А йду до Змієвого царства сестрицю Оленку з неволі визволяти. А ви... Хто такі?

— Вернигора.

— Хто вас прикував ланцюгами до скелі? За віщо така люта кара?

— А за те, що допомагав я добрим людям, а Змієві ні в чому не скорявся! Цим і розгнівив його. Прилетів він якось розлючений, мстивий, напав на мене сонного... І ось я з того дня стою прикутий... З наказу Змія не дають мені ані шматочка хліба, ані краплиночки води.

— Заждіть... У мене ще лишивсь окраєць хліба. Ось вам хліб. Ось і вода. Іжте, пийте на здоров'я!

Із власних рук нагодував Вернигору і дав йому напиться води.

І в ту ж хвилину побачив Іванко, як у велетня почали напружуватись м'язи все дужче, все помітніше... Рвонув він ланцюги і розірвав, немовби гнилу нитку.

— Спасибі тобі, хлопче, що допоміг мені і хлібом, і водою. До мене знову сила прибула! За добро я віддячую тільки добром! Тебе ж спитатись хочу: а чи відомо тобі, хлопче, що шлях до Змієвого царства перетинають скелі височенні?

— Ні, я про це не знав. То, може, є десь поблизу дорога або стежина, щоб обійти високі гори.

— Я здавна тут живу і знаю добре: немає тут ні доріг, ні стежок.

— То що ж мені робити? Я мушу йти вперед, мушу дістатися до Змієвого царства.

— Тоді зажди, нехай ще сила в мені збільшиться, і я тобі допоможу.

Не довго й ждати довелося.

— Спробую...

І велетень став під скелю, уп'явся ногами в камінь, почервонів, натужився плечима...

І захиталась, рухнула могутня скеля в прірву глибочезну, здійнявши такий гул, неначе в небі хтось зібрав усі громи й обрушив їх на землю.

— Тепер іди, — сказав Вернигора, — і хай тобі щастить в поході трудному.

— Спасибі вам, Вернигоро, спасибі! — Зняв Іванко солом'яний брилик, вклонився велетневі, пішов далі.

* * *

А в цей час у Змієвому царстві гуляли гості. Куди не поглянь — стоять столи, а на столах усяке частування: підсмажені бики, ковбаси, й бита птиця, і різне печиво, й молочна каша.

Тут же стоять діжки з пивом і вином — пий душа, їж душа, чого забажаєш.

Серед гостей князі і княжичі.

Один із них ось зараз хвастає:

— В моєму лісі водяться зайці. Ну... як телята!

— Гляди, почує Змій, то прибере твої ліси до своїх рук.

— І що-бо я кажу? Які зайці? Одного тільки й бачив я узимку, та й той... Як кошеня!

А в тім кутку зібрались королі заморські, і найстаріший серед них повча молодших:

— Я вам скажу: усім нам треба вчитися у Змія, як у всевладному страху й покорі тримати люд простий.

В куточку іншому аж шаленіє Кривда:

— Я Правди не терплю! Її треба душити, душити... душити!

А там он, трохи осторонь, стоїть, схиливши сиву голову, старик у простім одягу і слухає наказ своєї жінки.

— Ти, старий чорт, піди знову до моря та скажи золотій рибці: «Не хочу бути царицею... Хочу бути морською владичцею, щоб всі моря і всі риби мене слухались!»

Ще не всі гості зібралися. Ось тільки-но прибув сюди Соловей-розбійник, вмостився на дев'яти корягах у гнізді й почав хвалитися:

— Я охороняю дороги до Змієвого царства. Повз мене ні птиця не пролетить, ні звір не прошмигне, ні людина не пройде, бо все живе я можу вбити свистом!

Та сусіда його не слухає, бо сидить він край столу і скарлюченими пальцями перебирає золото, а до нього залицяється красуня, непомітно викрадає золоті монети, усміхається, запитує:

— Невже справді ти, Кощею Безсмертний, вічно житимеш?

— Житиму! Бо ніхто в світі мою смерть не знаходив і не знайде. Ніхто мене зроду-віку не вб'є, бо моя смерть на морі-океані, на острові Діяні. На тім острові є дуб, а під дубом сундук, а в тім сундуку заєць, а в зайці качка, а в качці яйце. У тому яйці — моя смерть.

А що ж то за жінка поблизу Кощея стоїть у всьому білому, стоїть, вихиляється під музику?

Помітив її Ох, сказав:

— Красуня!

Помітив її Зміїв брат — людожер Ясат, сказав:

— Ягідка!

Обертається до них обличчям жінка, і обое вони вгадують стару, горбоносу, беззубу бабу-ягу, костяну ногу.

Виричили очі, глянули один на одного і попрямували до столу, заставленого пляшками.

Пробують питво, потім знову дивляться один на одного

і дивуються, бо Ясату ввижаються два Охи, Охові — два Ясати.

Стоять 'мов у тумані.

Та що це діється за сусіднім столом? Мчать слуги, поспішають, ставлять перед вовком-сіроманцем поросят.

Здобрив їх вовк хріном і перцем та ще й сіллю присолив. І шойно зібрався ласувати, коли це, де не візьмись, — Ясат... Хапонував поросят. Вони як закричать... Схопився розлючений вовк, і хто знає, чим би це все скінчилося, коли б Ясата не відтягнув од столу Ох.

Може б і переслідував Ясата вовк, та саме в цю хвилину підвівся на троні Змій-Жеретій.

— Хіба є в світі сила, що могла б мене здолати?

Почувши ці слова, Ох протискується до трону, падає перед Змієм навколюшки, заявляє привселюдно:

— Є така сила, мій повелителю!

Засміявся Змій.

— Ще не з'явився у світі такий богатир, який міг би зі мною помірятися силою. Ніхто й ніколи не зважувався пройти до мого царства. Шлях сюди заступають ліси дрімучі, а закривають гори високі, перетинають стрімкі ріки та жаркі пустелі.

— Так, так, мій наймогутніший повелителю... Але він пройшов через ліси дрімучі та жаркі пустелі, переплив ріки стрімкі, подолав гори високі. Я сам чув такий гуркіт каміння, що вже думав — почався землетрус.

— Хто такий?

— Ти вже чув про нього, мій всезнаючий повелителю.

— Хто такий, питаюся... Хто?

— Іванко!

Зареготав Змій, та його сміх швидко урвався.

— Мої сестри зміївни пильно за ним стежать. Не пройти йому до мого царства. А до того ж ще немає в людей меча, яким можна було б зі мною битися. Нема!

* * *

Не відав того Змій, що на високій горі, над широкою рікою, зупинився Іванко, оглядаючи долину. У долині тій табір, а в таборі — воїни й ковалі.

Кують вони мечі булатні, кують стріли гострі та списи... І летять з-під молотків гарячі іскри.

Підійшов до ковалів Іванко, привітався.

— Здоров був і ти, хлопче! — відповіли кремезні майстри. — Може, притомився, то сядь відпочинь.

— Води...

Молодий коваль зачерпнув з діжки кірцем студеної води, дав хлопцеві напиться.

Розпитали його, хто він і звідки, і куди йде, а тоді найстарший коваль з довгими сивими вусами сказав:

— Коли ти, хлопче, на таке добре діло йдеш, то ми тобі допоможемо. Тільки у Змієве царство не можна з'являтися тобі без зброї.

— А де ж її взяти, ту зброю?

— Є у нас меч, що його скували наші прадіди на Змія, та, бач, немає ще в світі такого молодця, котрий міг би із Змієм помірятися силою.

— А показати мені меч... зможете?

— Показати можна, та хто знає, чи ти його зрушиш з місця, — і повів коваль Іванка до саду, а слідом пішли всі ковалі.

Між густою травою, виблискуючи гартованою сталлю, лежав меч.

— Ану, Грицьку, — звернувся коваль до широкоплечого юнака. — Постав його на вістря.

Закачав рукава Грицько, напруживсь і ледве зрушив меч з місця.

— Важкий...

— Дай-но я спробую, чи він же замашний?

Ковалі засміялись, бо де це видано, щоб хлоп'я такий меч підняло.

Озираючи ковалів Іванко і, нічого їм не говорячи, взяв за рукоятку меч, і, наче лозинку, легко підняв у руках, змахнув ним — аж засвистіло повітря, пригасивши ковальський сміх.

— Бачу... — сказав найстарший. — Бачу в тобі добру силу, багатирську... Нехай же цей меч назавжди буде твоїм!

Скували ковалі Іванкові ще кольчугу захисну. А шевці пошили йому сап'янові чобітки. А кравці — нове вбрання.

Подякував їм усім Іванко, попрощався та й вирушив у подальшу путь.

Ішов він день, і другий, і третій. Вже ноги притомилися, став важким гартований меч.

А в торбинці вже ні сухарика. Мучить голод хлопця, мучить і спрага. Змагає його сон...

Сів перепочити, задрімав. І крізь дрімоту чує знайомий застережливий голос:

— Як ти зустрінеш озерце з чистою водою і захочеться тобі пити, так ти ж, гляди, не пий тієї води. Удар по ній своїм мечем, то й побачиш, що воно буде.

Передрімав трохи Іванко, йде далі. І так же йому пити хочеться, що коли б трапилась криниця — всю воду б з неї випив до краплиночки...

Та згодом він побачив не криницю, а озерце тихе, замріяне. Вода в ньому чиста, прохолодна. Став край бережка на коліна, ось-ось припаде губами до води, та в цю мить пригадав пораду. Підвівся на ноги, змахнув мечем... Ще й по воді не вдарив, як почувся раптом благальний крик:

-- Не вбивай мене, не вбивай! Я всю правду тобі розкажу!

І вже ніякого озера немає, а стоїть перед Іванком русьва дівчина. В очах у неї повно сліз. Простягає до нього руки:

— Я бідна полонянка. Зміїв слуга Ох привів мене сюди, чимсь бризнув на мене, і стала я озером з отруйною водою. Коли б напився ти цієї води — відразу б пропав. Бачиш, я правду тобі кажу. Пожаль, не вбивай мене.

— А за віщо ж тебе вбивати, коли ти робила це не з власної волі? Іди собі, дівчино.

Пішла Юрза, а Іванко рушив далі. Захотілося йому спати. Коли це над дорогою побачив він явір, а під явором пишне ліжко. Підійшов до нього і хотів було вже лягти, та згадав про пораду. Взяв свого меча, розмахнувся, щоб ударити, коли раптом почувся дівочий крик:

— Не вбивай, не вбивай мене. Я всю правду тобі розкажу.

Хтозна-де поділося відразу ліжко, а натомість стоїть перед Іванком навколішках чорнява дівчина. В очах її повно сліз. Простягає вона до нього руки, благає:

— Не вбивай. Я бідна дівчина-полонянка. Привів мене сюди Зміїв слуга Ох, бризнув на мене водою замовною, і стала я пишним ліжком. Коли б ти ліг у те ліжко — заснув би одразу вічним сном. Я правду тобі кажу. Пожаль... не губи... Даруй мені життя.

— А навіщо ж тебе губити, коли ти діяла не з власної волі?

— Ой спасибі ж тобі, славний молодче! Скільки на світі житиму, не забуду твоєї доброти. — І зміївна Мурза, схопивши його руку, хотіла поцілувати, та Іванко не дозволив.

— Що ти, дівчино?! Я не піп і не пан.

Пішла собі Мурза, а Іванко теж рушив далі.

Іде та й іде. Дорога стає покрученою, а над тією

дорогою росте дуб, старий, розлогий, а біля дуба стіл, а на столі їжа та ласощі. Юрза з Мурзою отруюють їжу.

— Чи візьме яблуко, чи пиріжок, чи скибку кавуна, аби хоч раз вкусив, то вже він з білим світом розпрощається.

— У дві пастки не потрапив, — говорить Мурза, — то потрапить у третю. Він дуже хоче пити. Він дуже хоче їсти. Його змагає сон.

Сховалися сестри зміївни в дубі, стежать звідти крізь щілини кори, як підходить все ближче та ближче Іванко. Ось він побачив стола з їжею та питвом, метнувся до нього. І такий Іванко був голодний, що забув у цю хвилину про застереження. Та не встиг і покуштувати ласощів, як почув знайомий голос:

— Хіба ти, Іванку, забув про мою пораду?

Отямився хлопець, підвів меч, як розмахнеться ним, як ударить — все одразу хтозна-де й поділося.

Пішов далі.

А йти йому важко. Вже ніженьки притомилися зовсім... Вибрався з лісу на шлях, обсаджений вербами, сів перепочити, заплющив повіки, схилився до шершавої кори і знову чує крізь сон знайомий голос:

«Бачу, ти дуже втомився, охляв у дорозі. Тебе долає сон... Ну що ж, поспи, а як прокинешся вранці — не забудь про золоту волосинку».

Перед світанком прокинувся Іванко, дістав із схованки золоту волосинку і тільки притулив кінчик її до багряного маку, як відразу ж спалахнула волосинка сліпучим вогнем і в ту ж мить біля верби з'явився кінь Добрян.

Скочив на нього Іванко.

І вже мчить кінь швидше буряного вітру. Пропливають перед очима поля, луки, ліси... Знову поля. А потім в сизій млі далини підвелися обриси гір, укритих лісами, а за тими горами розляглося море — широке, синє... Здається, нема йому кінця-краю.

Та яке ж воно привабливе! Зроду Іванко не бачив ще такої краси.

Шумить прозора хвиля, розбиваючись об кам'яний берег. А на березі, серед ущелини, зарослої квітучими чагарниками та травою, визирає глечик величезний, а з того глечика біжить чиста, як роса, вода.

Тут і зупинився кінь Добрян. Попрощався з ним Іванко, і кінь відразу зник, а хлопець, побачивши джерело, підбіг до нього і пив прохолодну воду, пив скільки хотів, відчуваючи, як зникає втома, як вливається, прибуває до нього нова, надзвичайна сила.

Сам напився вдосталь, у дорогу набрав, а тоді ще раз припав до струмка.

— Що, хлопче, добра вода?

Озирнувся Іванко, бачить: стоять перед ним двоє теслярів і лагідно всміхаються.

— Добра. Зроду такої не доводилось пити.

— Це, хлопче, вода не проста, а жива. Бачиш, яка краса навколо? Це все від неї. Добрим людям вона силу

збільшує, а лихі люди та ще звірі хижі від цієї води кам'яніють.

Глянув Іванко навколо. Тут і могутні платани, і магнолії з бутонами ніжно-білого, як у лілей, цвіту. Стрімко зводяться в небо кипариси; широко розплатили свої гілки довговічні дуби, та берести, та клени.

А скільки кущів у цвіту! Скільки троянд! Скільки квітів барвистих, запашних, що їх Іванко ніде не бачив.

— Гарно! А там що? — запитав він, глянувши на бухту, де стояли кораблі з опущеними і піднятими вітрилами.

— А то ми, корабельні майстри, там працюємо.

— Можна подивитися зблизька?

— Чому ж ні? Ходімо, покажемо тобі нашу роботу.

Підходить Іванко до майстрів, придивляється до їхньої праці.

Люди все росли, могутні, веселі.

— А що, хлопче, плавав ти на кораблях?

— Не доводилось.

— А літати доводилось?

— У снах... літав.

Засміялись майстри. Сподобався їм Іванко. Почали вони в нього розпитувати, з якого він краю, куди йде озброєний. Чи є в нього батько, мати? Про все дізналися, тоді один з теслярів і каже:

— Важко буде тобі, хлопче, до Змієвого царства добиратися. Якщо в обхід моря йти — хто знає, коли ти прибудеш. А попливеш на кораблі — Змій здійме бурю й потопить корабель.

— Що ж мені робити? Порадьте!

І тоді тесляр повів рукою до скелі.

— Бачиш дуб могутній?

— Бачу.

— Це дуб не простий — чарівний...

— Чарівний?!

— З нього можна змайструвати летючий корабель. Хто дуба зрубає — тому корабель і дістанеться.

Загорілися очі в Іванка. Оглянув він корабельних майстрів, запитав:

— А мені можна... спробувати?

Засміявся добродушно тесляр, гукнув:

— Гей, майстри корабельні! Йдіть-но сюди, гляньте на молодця. Він зараз чарівний дуб рубатиме.

Зібралися майстри, охочі до таких жартів та витівок, всі стежать за хлопцем. Витягнув він з піхов гартований меч, гарненько дуба оглянув, вибираючи місце, куди зручніше його бити... І вдарив!

Сипнули з-під меча вогняні іскри, а могутній дуб як стояв — так і стоїть. Навіть листя на ньому не ворухнулося.

Прокотився між майстрами сміх, почувися незлобиві жарти:

— Що, хлопче, може, тобі в очі вітер віє? То стань з іншого боку.

Ще раз ударив Іванко — стоїть дуб.

— Що? Міцний?

— Силоньки малувато?

— Ой хлопче, не такі молодці, як ти, біля цього дуба порались, та тільки свої сокири пощербили.

— Не розхолоджуйте хлопця. Може, йому пощастить. Не дарма кажуть: «Де відвага — там і щастя».

— Пробуй, пробуй, хлопче!

— Ану ще розмахнися разок.

Нахмурились брови в Іванка. Ще раз підвів меч, ударив що було сили...

Спалахнув перед очима вогонь, затріщала деревина, загуркотіла, наче вдарили у хмарах весняні громи. І всі побачили, як дуб почав хилитися-хилитися і впав з високої скелі в приморську долину...

* * *

Як сказано — так і зроблено!

Готовісінський корабель уже стоїть на припоні. Зібралися всі майстри корабельні виряджати в далеку й небезпечну дорогу Іванка.

Підійшов до нього найстарший тесляр, обійняв хлопця, поцілував:

— Хай же тобі, синку, щаслива доріженька стелеться! Бажаємо, щоб і сестру свою визволив, і визволив усіх рабів та рабинь, що томляться в неволі. Перед Змієм же не відступай. Бийся з ним смертним боєм!

— Битимусь!

Здружився Іванко з майстрами корабельними, і тепер йому шкода було з ними розлучатись. Але ж треба вирушати, бо за синім морем у Змієвому царстві томиться сестра...

Підняли майстри корабельні барвисті вітрила. Підхопив їх вітер і поніс, поніс летючий корабель вище білих хмар, де гуляють вітри буйні та світить яскраве сонце...

* * *

Давно зникли з очей і майстри, і затишна бухта, і довіку незабутнє джерело з живою водою.

Летить Іванко. А вже сонце схиляється до обрію, стихується вітер, опускається на тихі хвилі корабель, пристаючи до острова, де нема ані лісів, ані лугів, а лежить тільки чорна змертвіла земля, а на ній де-не-де стирчать такі ж змертвілі й чорні дерева.

Вийшов Іванко з свого корабля, озирнувся.

Ніде ні пташини, ні людини. Тиша гнітюча й важка.

А неподалік звівся в небо падац похмурий.

«Чи зараз іти до брами, чи переждати, роздивитись, коли, в яку годину розчиняються ворота, і чи стоїть при вході варта, і чи пильнують отой вхід вночі. Все треба перевірити самому». А над морем уже впали вечірні сутінки. Іванко стежить. Стоять при вході вартові. Пізніш до брами барсів привели. І звідкись прилетіли сови, вмостилися на вежах кам'яних і тужно прокричали тричі.

«То як же я пройду через цю браму?» — подумав хлопець.

...Не знав Іванко, що саме зараз за мурами, біля альтанки поблизу озера, бенкетували гості.

Гуляв тут Змій, але його тривожили недобрі вісті. Ну як йому не розлютитися, коли поспішно прибула сестра Юрза й сказала:

— Ой брате Змію, всі наші хитрощі Іванко розгадав...

— А де мій вірний Ох? Де брат мій кровний людоджер Ясат? Не бачу їх серед гостей.

— Вони вже добре напились обоє й рибалять біля чорної альтанки.

— Ну як то можна зараз їм займатися рибальством?

— Може, гукнути їх до тебе, брате?

— Ні, сам піду до них!

...П'яненко Ох розповідав, як всі рибалки:

— Закинув вудку я з живцем. Закинув і дивлюсь. Поплавець мій тільки хить-хить, хить-хить... А потім як смикне, як поведе, як шугоне у глибочінь...

— Шука?

— Сом! Пудів на двадцять — і не менше... А ти ж то добре знаєш, яка на смак сомина і особливо юшка... коли додати перчику, лаврового листу... та ще заправити по всьому старим салом.

— Ой, не говори, бо від розмов твоїх я хочу їсти.

— Поглянь, клює... Клює у мене...

— То, може, знову вчепиться сомище пудів на двадцять п'ять?

Не пощастило Охові піймать рибину, бо підійшов із сестрами сам Змій, мовчки кивнув їм іти за ним до чорної альтанки.

— Вам, мої вірні стражі, і вам, мої любі сестри, нову загадаю роботу.

— Слухаємо тебе, брате! — озвалася Мурза.

— Загадуй, брате! — додала Юрза.

— Все зробимо, мій повелителю.

— Вже здогадалися, чого я хочу?

— Ти не хочеш, брате, щоб в наше царство прибув Іванко?

— Якщо ж прибуде — зустріньте його хлібом-сіллю по-нашому, по-зміїному!

* * *

Чи задрімав Іванко, чи, може, й заснув, але вчасно його розбудив цокіт кінських копит. На худющому вороному коні сидить вершник.

Уп'явся очима в Іванка, кричить:

— Я людожер Ясат. Я рідний Змієві брат. А ти хто? Може, Іванко?

— Так. Я Іванко.

— Будеш битися зі мною чи миритися?

— Битися!

— Битися!.. — промовив Ясат і сповз невдоволений з коня.

Іванко помітив, що Ясат вайлуватий, неповороткий, і це хлопця навіть смішить.

А Ясат то підведе свій меч над головою, неначе дрова коле, націлиться, змахне, та спритний супротивник так ловко уника меча, що вже Ясат знесилюється зовсім. Його чоло вкриває піт рясний. Тремтять ослаблі ноги, вгинаються коліна... А потім сам Ясат настромлюється випадково на власний меч.

Здіймається вогонь і дим — ото й усе, що залишилося від нього.

Стоїть Іванко, дивиться на сірий попіл, дивиться й не

помічає, як з потайної засідки підступно діє Ох, натягуючи пружну тетиву...

Короткий свист — і пущена стріла впивається Іванкові у спину.

У ту ж хвилину чується злорадний, переможний сміх.

— А що, пізнав мене? Отут тобі, мужицький сину, і вмирати доведеться, бо стріла отруєна.

Згадав Іванко про баклажку з цілющою водою, хотів напиться, та випала вона з його ослаблих рук і розлилась по каменю.

— Пити... Пити...

Вогнем пече отруєна стріла. Темніє світ перед очима... А там, де пролилась вода, відразу буйно, пишно та барвисто підвелися квіти...

Невже кінець? І порятунку ніякого. І світу сонця вже не побачити йому, коли зійде воно, умите й чисте, за дальнім морем. Вже не почує він ні сестриного, ні маминого слова...

В чужій далекій стороні зустріне його смерть така неждана, підступна і зрадлива.

Кого кликати на допомогу? Хто може врятувати тебе, Іванку, коли отрута вже помітно розливається по тілу, гасить серце, туманить очі й холодить гарячу кров.

— Не хочу помирати... Я хочу жити... Жити!...

Та вже склепляються повіки... Замовкають, німіючи, уста. Тільки серце в пробитих грудях ще б'ється втомлено і тихо...

* * *

А в Змієвім саду ще й досі бенкетують гості. І Змій все позирає до брами, все жде, з якими-то вістями прибуде вірня сторожа.

— Дивіться! — Змій гукнув. — До мене поспішає Ох. Ну, говори, яку мені приніс ти вість: добру, а чи злу?

— О мій повелителю! З двома вістями я прибув. Одна тебе засмутить.

— Говори...

— Твій брат... Твій рідний брат Ясат в жорстокому двобої...

— З ним?

- Так, мій величний... в тому двобої і поліг...
- А як Іванко? Про нього ти ще й досі не сказав.
- О мій непереможний повелителю! Твій ворог... Твій, і мій, і всього царства нашого...
- Ну... Швидше... Швидше...
- Помирає... від отруєної стріли.
- Твоя робота?
- Моя, догадливий мій повелителю, моя!
- За це ти матимеш від мене щедрю нагороду. — І Змій гукнув, звертаючися до гостей: — Ви чули? Чули всі? Вми-

рає недруг мій Іванко. Вмирає від отруєної стріли. І я вас, гості імениті, тепер запрошую усіх ще й на весілля!

— Де ж наречена?

— Хто наречений?

— Хотілося б на нього глянути.

— Дивіться! — і випростався Змій у весь зріст. — Дружиною ж моєю буде Іванкова сестра Олена. — І погляд Змія зупинився на зміївнах.

— Гей, сестри мої вірні, до мене підійдіть.

— Ми слухаємо тебе, брате.

— Ждемо твого веління.

— Повеліваю вам у найкоштовніше вбрання одягнуть Олену і привести сюди!

Вклонилися зміївни і пішли виконувати наказ до моря синього, до скель стрімких, де в горенці дівочій живе невільниця Олена.

— Збирайся, підеш з нами!

— Куди?

— Про те не велено тобі ще говорити. Ходім!

І вивели її на берег моря, де в'ються бистрокрилі чайки, де б'ється в береги солона хвиля і повіває теплий вітерець.

Вздовж берега стоять великі дзеркала у рамах криштальових, а біля кожного — плаття весільні... З них вибрали найкраще, найдорожче. І одягли корону, оздоблену камінням самоцвітним, і почепили їй стрічки; й намисто дороге, і серги рідкісні з коштовним діамантом; і перстень вибрали з таким дорогоцінним ізумрудом, що в глибині своїй він щедро і невтомно розсипає іскри голубі...

Та дороге вбрання й прикраси не звеселяють Оленчиних зажурених очей. В тих очах біль, і туга, і відчай, і сльози.

— Хіба не знаєш ти, що брат наш Змій не любить сліз?

— Забудь про волю! Ніхто й ніколи тебе вже не врятує.

— А брат?.. Іванко?..

Засміялися зміївни:

— Твого Іванка вже нема на світі...

— Не вірю вам... Не вірю!..

І ось її ведуть зміївни до гостей. Затихли, зацікавили всі, бо ще краси такої не доводилось їм бачити ніде.

— Та хто ж вона?
 — Панянка?
 — Королівна?
 — З якого краю? З якого царства?
 — Та це ж Іванкова сестра із краю Подніпровського...
 — Гей, пробудися, Солов'ю-розбійнику! Чи отаку красуню бачив коли?
 — Красуню? А навіщо?.. Я можу вбити її свистом!
 — Проспав... Не чув. Ця дівчина тепер стає дружиною самого Змія.
 — Погляньте, він іде назустріч їй.
 — Здрастуй, Олено! Здрастуй, моє сонце ясне!
 — Де мій брат? — і глянула сміливо йому в очі. — Я хочу правду знати.
 — Скажу, коли ти хочеш знати правду. Скажу... Іванко, твій рідний брат, вже з білим світом розпрощався.
 Хитнулася Олена від слів цих страшних. І серце заболіло так, немовби хтось жорстокий, неблаганний всадив у груди їй холодного ножа.
 — Хто... Хто міг таке вчинити?
 — Слуга мій Ох пустив у нього отруєну стрілу. Забудь тепер навіки свого брата... Скорись мені!
 Гості зацікавилися.
 Що відповідь вона?
 Мовчить... Схилила голову...
 — Дивіться, які сльози капають на дороге вбрання.
 — Я слухаю тебе, Олено.
 Поволі голову підводить. І вже немає сліз, тільки іскряться очі гнівом і рішучістю страшною.
 — Скоритися?.. О ні! Для мене воля-вольная дорожка за життя! Ніколи в світі тобі я, Зміє, не скорюсь!
 Настала тиша. І чути було всім, як Змій, лютуючи, спитав:
 — І це твоє останнє слово?
 — Останнє, — твердо вимовила дівчина, дивлячись на Змія безстрашними очима.
 Затихли гості імениті, чекаючи, що ж буде далі. Невже він сам отут, при всіх, покінчить з нею, вразивши її мечем? А може, не мечем? А може, скличе хмари грозові, й вогняні блискавиці пронижуть груди їй? А може, здійме бурю на-

вісню і її, молоду, красиву, в убранні дорогім, силоміць підійме в височінь захмарну, а потім кине без жалю в морську пучину...

Та Змій тільки спитав своїх сестер:

— Ви знаєте, що слід робити з непокірними?

— Знаємо, брате.

— Виконуйте моє веління!

Ні крику, ані сліз, ані благання.

Стоїть бліда Олена у весільному вбранні. Лише здригнулася від дотиків холодних рук, що цупко уп'ялись в дівочі лікті та й повели нещасну полонянку на розправу...

А на запиленій дорозі Іванко сходить кров'ю...

Темніє небо. Темніє світ. Але ще б'ється притишено його серце... Ледве б'ється. Може, останні це удари, і скоро вже наступить повна й вічна тьма і невблаганна смерть.

— Пити... Пити...

Іванко відчуває, як чийсь лагідні руки пораються обережно, виймаючи стрілу... Хтось кропить рану цілющою водою. І стихає, і німіє біль.

«Та хто ж це? Хто мене рятує?» — Іванко намагається розплющити повіки, але вони важкі й не підкоряються його волі.

А невідомі руки рятівні уже барильце притуляють до губ. Іванко чує голос такий знайомий, а пригадати не може, де чув його.

— Пий, хлопче, пий!.. Зараз повернеться до тебе твоя сила!

«Це, мабуть, сон... Це передсмертний сон...»

Але вмирати хлопцеві не час. Він хоче жити... Жити!..

Тому так жадібно ковтає прохолодну воду і відчуває, як його тіло немічне наповнюється силою й теплом. Розплющуються очі... Туман зникає тьмянний.

— Скороход!.. Та як же ви потрапили сюди?

— Все розкажу потім, а зараз воду пий, пий досхочу, щоб більше прибувало сили.

І пив Іванко, припавши до барильця, пив цілющу воду, що повертала йому силу і рану гоїла страшно...

«А може, все, що зараз діється зі мною, насправді ж сон?»

Та ні, не сон, а дійсність перед ним. Ось Скороход... А ось стріла лежить на камені гарячим, стріла, яку він вийняв із пробитої спини. Бач, яка на ній густа й червона кров.

— Не знаю, як і чим вам дякувати, Скороходе... Коли б не ви — уже не бачити б мені довіку світу сонця. Скажіть, хто повідомив вас про мене... про моє нещастя?..

— А кінь Добрян...

— Добрян? Та як же він дізнався про мою біду?

— Того не знаю... Але я пам'ятаю добре, як гостював у

моїх друзів корабельників, як на спочинок ліг біля знайомого тобі вже джерела з цілющою водою.

Я спав серед кущів квітучих і духмяних трав, коли це десь опівночі хтось штурхає мене. Прокинувся, дивлюсь — своїм очам не вірю. Стоїть тут, біля мене, кінь Добрян, тишенько так ірже і злегка торкає мене копитом золотим.

Я здогадався, що трапилась біда з тобою. А де? В яким краю?

Та рушив кінь Добрян, а я схопив води барильце й помчав слідом за ним.

Спинився кінь біля самісінького моря, на Зміїв острів вуха нашорошив, ірже тривожно.

Я здогадався, що ти десь тут, на підступі до Змієвого царства. А чи відомо тобі, що перепон мені нема ні на суші, ні на морі? Я одягнув свої морські шкарбани і по воді помчав, немов по суші.

Ось вся історія, як розшукав тебе, — посміхнувся Скороход, оглянувши Іванка. — Я радий, що за добро твоє я відплатив тобі добром. Візьми ж на всякий випадок води живої. Можливо, пригодиться десь вона. А я назад вертатимусь. Бувай здоров, Іванку! Нехай тобі щастить у твоїм труднім ділі! — І Скороход, узувши шкарбани морські, помчав швидше буряного вітру.

* * *

...Зловісні, хмурі й непривітні стіни стали на Іванковім шляху. Що жде його за тими стінами німими? Чи знайде він сестру, чи визволить її з неволі? Чи, може, зла якась рука, безжальна й мстива, для нього знову приготує отруєну стрілу?

Та що б не сталося, а повертатись назад не буде, коли з такими труднощами діставсь до Змієвого царства.

Вперед! Тільки вперед!

І вихопивши з піхов меч, Іванко рушив до мовчазної брами. А як наблизився він до воріт — відразу сови закричали, відразу барси зарикали, почувся голос злий:

— Сюди не пройдеш ти, не пройдеш!..

— Біля цієї брами ти знайдеш свою смерть!

Десь голос цей вже чув Іванко, пізнав його і не мечем

ударив зміївну люту. Ні, водою бризнув він на неї, коли в ненависті сліпій загородила йому шлях до царства темного.

— Загинеш ти... Заги... — і заклало слово недомовлене в її устах... Так і завмерла вся... І, скам'янілій, стояти їй повік біля старої брами.

Хтось розчинив ворота ковані, залізні. І з тих воріт з риканням кинулися хижі барси на Іванка. Та диво сталося нове. Як тільки хлюпнув він на них води живої, в одну лиш мить застигли хижі звірі. Нехай так і стоять тут вічно, мов привиди страшні.

Іванко далі йде, в глиб саду чорного, де грає музика, де в гульбищі розпуснім шаленіють і Змій, і гості його імениті.

Поблизу озера, де Змій сидить на троні в святковому вбранні, мов вихор злий, кружляють танцівниці, звеселяючи гостей.

Там за столами п'ють, їдять... Там сперечаються й сп'яна хапають один одного за барки.

Там чути вигуки голосні, дикий регіт, дужий свист...

Такого гульбища не бачив ще Іванко. До крайнього безлюдного стола підходить він, і раптом із-за ширми, чорнішої від ночі, виходить дівчина з очима хижими...

Пізнав її Іванко. Це з нею зустрічався він в жаркій пустелі, коли із джерела отруйного хотів напиться води.

Зараз стоїть вона в святковому вбранні, ласкаво його просить:

— Їж, Іванку, їж! Тут свіже все й смачне. Сама я готувала для гостей. Бери що хочеш: чи пиріжок, чи яблуко, чи скибку кавуна, червоного мов жар...

Вагається Іванко, і це помітила Юрза, і очі спалахнули в неї лютим блиском:

— Їж!..

В повітрі свиснув меч, і надвое стола розтято. А за столом отим, де тільки-но Юрза стояла, — відразу знявся дим і полум'я жарке, в якому й зникла назавжди зміївна.

Затихла музика, і танці припинились. Підвівсь на троні Змій, закричав люто:

— Хто смів порушити бенкет у моїм царстві?

— Я! — сміливо відповів Іванко і вийшов наперед.

Затихли гості, ждуть, що буде далі.

— Ти хто? — спитав прибулого Змій, втупившись поглядом холодним в хлопця.

— Бач, Змію, де нам довелося зустрітись.

— Пізнав... Іванко, ти... То як же могло статись, коли слуга мій Ох сказав, що ти... на камені... з отруєною стрілою...

— Живий, як бачиш, я стою перед тобою!

І сполошилися гості, закричали:

— На захист Змія станьмо!

— Казав же я, що у народі об'явився... Ап... ап... апчхи! Об'явився...

— Іванка треба вбити! Вбити!..

— Несе загибель хлопець цей і пануванню нашому, і нам, панам...

— Князям і королям!

— Та зараз я покінчу з ним! — І Соловей-розбійник, вчепившись руками в сухі коряги, щоби не випасти з гнізда, ударив свистом, ламаючи гілля сухе, здіймаючи на озері високі хвилі, здуваючи з столів питвом облиті скатерті, разом із посудом і їжею, женучи їх хтозна й куди. Солом'яний Іванків брилик, немов пушиночку, зірвав із голови й поніс у височінь безмежну.

Та сам Іванко не впав на землю від розбійницького свисту. Отямившись, пішов він до гнізда, водою бризнув, і навіки обірвався Солов'їний свист.

Сполошилися імениті гості. Закляк з розкритим ротом Коцій Безсмертний. Не встигла сісти на мітлу свою яга. І не втекли звідціль вовки, й гостей багато іменитих скам'яніло у позах тих, в яких настигла їх жива вода.

А серед цих панів, князів та королів заморських стоїть дідусь у полотнянім одязі і саморобних личаках, а поряд з ним зажурена старенька біля розбитого корита.

Не час Іванкові розпитувати — хто вони і звідки, бо помічає руку Змія, що вже взялась за рукоять меча.

— То що, Іванку, будемо битись чи миритись?

— Битись! А може, і без битви ти скам'янієш, як вони... — І хлюпнув хлопець водою незвичайною на Змія, та тільки дужче його розлютив.

— Жива вода не діє на мене, бо чаклуванням давнім себе від неї остеріг. З мого палацу на волю ти не вийдеш,

а ляжеш тут кістями, навіки з білим світом розпрошавшись.

— Ну що ж, — сказав Іванко, — жива вода не діє, то діятиме гострий меч. Я йду на смертний бій з тобою, Зміє!

І люта битва почалась.

Схрестилися мечі гартовані, викрешуючи іскри. Мов хижий беркут, налітає Змій, та ловко й спритно відбива Іванко його удари. І злиться Змій, заманює противника на килими, що ними вкрито всі помости, які ведуть до чорної альтанки.

У ссайві вогнів вона виблискує сузір'ям з діамантів. Горять на ній багряно рубіни благородні, алмази й ізумруди; в прикрасах іскряться сапфіри й бірюза.

Все в тій альтанці сяє багатством і красою. А в тій краї, біля віконця потайного, сховався Ох з отруєною стрілою. Про це не знає Іванко, та знає про це Змій і в смертному двобої все ближче до альтанки заманює противника свого.

А сталь об сталь дзвенить, викрешуючи іскри. І шербляться мечі від навісних ударів, і кожний в цім нечуванні двобої зірко стережеться, щоб не оступитися з помосту та не впасти в темну глибочінь води.

До хитрощів вдається Змій.

В підведених руках, на якусь мить схрестившись, заніміли гартовані мечі. Скориставшись з цього, Змій швидко став на місце супротивника свого. І вже з останніх сил почина тіснить його до чорної альтанки.

Та хитрість Змієву Іванко розгадав. Зірким і пильним оком він помітив мале віконце і руки Оха, що вже натягують тугу і пружну тетиву.

Пригнувся вчасно хлопець, і стріла, отруєна, над головою в нього просвистівши, у груди Змієві вп'ялась...

Від болю скрикнув Змій нелюдським криком... З руки ослаблої упав на землю меч...

А з чорної альтанки вибіг Ох і кинувсь рятувати Змія...

Та смерть прийшла... Над Змієм вже знялося полум'я і чорний дим... В тому диму й вогні загинув Змій, загинув разом з ним і його служка мстивий.

Лиш сірий попільець зостався після них, та й той розвіяв вітер над водою...

* * *

Загинув Змій, і ожила, прикрасилась земля.

І чорний сад зазеленів у Змієвому царстві. І на рясних оживлених гілках з'явились яблука срібні й золоті, з рум'янцями ясними. І як повіє вітер, удариться яблуко об яблуко, і по саду пливуть, пливуть ті звуки малинові, немов невидимі органи грають.

А на озера вже злетілись білі лебеді. І крають простір вільний срібнокрилі чайки. І вперше за багато літ тут заспівали різнобарвні й різноголосі птахи.

Та ні краса навколишня, ані альтанка, що з чорної перетворилась в кришталеву, зберігши всі оздобы самоцвітні, ні пишний сад з багатим урожаєм — ніщо Іванкові не миле, бо невідомо, де, в якому казематі сидить його сестра, чекаючи на порятунок й волю.

В кого спитатися про неї? Хто місце те покаже, де томиється Олена?

З помосту, де відбувсь двобій, на берег сходить переможець.

І віє теплий вітер. І гнуться трави й квіти, вклоняючись йому, людині простій, що волю довгождану принесла в темне царство.

І мчать вже звідусіль до нього раби колишні й полонянки: худі, знесилені, з запалими грудьми й очима. Та в очах тих уже сіяє радість, бо воля на землі, то й щастя буде на землі для всіх людей!

І наперед виходить дівчина з блідим чолом, з очима карими, ясними.

Він пригадав ці очі, він дівчину пізнав і руки простягнув до неї.

— Лебідонько! Скажи, жива моя сестра Оленка?

І карі очі затуманились журбою. І карі очі залились пекучою сльозою.

— Ходімо, — дівчина сказала. — Я знаю, де твоя сестра... Ви ж, люди, тут нас почекайте.

І повела Іванка на високу скелю, де два дуби, мов велетні, стоять, розкинувши над простором широкі й чорні віти. А між дубами тими на срібних ланцюгах труна звисає кришталева, а в тій труні в весільному вбранні, в прикрасах дорогих лежить бліда і нерухома полонянка.

Немов ножа Іванкові всадили в груди — так закипіла в його серці кров. І жаль пекучий душу огорнув, і очі голубі завіялись сльозами...

— Оленко! Сестро рідна, пробудися! — і затремтіли від ридання в хлопця плечі. Схилився до холодних рук, благально просить: — Оленко, пробудись!

Лежить сестра в труні, глуха до братніх сліз, благального вмовляння. Навіки зціпились уста, назавжди склепились повіки...

— Пробудися, сестро, пробудись!

І чує богатир Іванко, як голосом скорботним промовила Лебідонька невтішне слово:

— Мертва!..

І слово це страшне отямило Іванка.

— То треба щось робить... І як це я забув. У мене ж є вода... Жива вода!..

Поспішно він баклажку дістає й цілющою водою кропить сестру, труну, в якій вона лежить, і навіть за одне — дуби могутні, скелю і кущі.

Відразу буйно піднялась трава і квіти зарясніли. І цвітом білим вкрились досі голі вишні. І в буйну зелень вбралися дуби, і зашуміли на верхів'ї листям.

Все ожило навколо, заграло барвами і цвітом, тільки

сестра німа і непорушна в труні лежить з холодними безживними руками.

— То що ж робити? Скажи, порадь мені, Лебідонько!

Мовчить Лебідонька, схиливши голову в журбі великій.

Очей не зводить брат з обличчя сестриноного. Та що це голубіє в неї під фатою? Дзвіночки лісові? А чи букетик незабудок надбережних?

Іванко відгорта фату прозору і, замість квітів, виймає хустку голубу, шовкову...

— Невже вона? Невже та сама? — зраділо вигукнув Іванко.

За хусточкою голубою, невідомою, стежить Лебідонька, і серце в неї завмирає від подиву, надії і чекання.

Ось Іванко легенько так війнув сестриці у лице, провів хустинкою вздовж рук її блідих і знов у лице війнув аж тричі.

— Сестрице, пробудись!

І зникла раптом хусточка із рук... І затремтіли вії довгі у сестри, розплющилися очі, зажевріло в їхній глибині живе тепло. На блідих щоках знов з'явилися рум'янці. Заворушились досі стиснені уста.

— Братику!..

Оживлену сестрицю війняв із кришталевої труни й поставив поряд.

— Стій міцно, сестро, на землі!

— Стоятиму! Стоятиму, мій братику!

І кинулась до неї подружка Лебідонька. Обійма її, цілує, плаче і сміється від радості великої та щастя.

* * *

Рано-вранці, як з моря синього нагрянули вітри крилаті — напнулися вітрила, і, наче птах барвистий, в блакить прозору і ясну піднявсь летючий корабель.

На кораблі — подружки: Оленка і Лебідонька. Біля керма ж — чистий серцем і душею, сміливий, чесний і відважний богатир Іванко — хоробрий син великого народу, великої і вольної землі

А корабель летить над морем,
Над горами і над полями,
Над ріками і над лісами.

Летить осяяний промінням ясним, обвіяний вітрами теплими.

Летить до краю рідного, до краю вольного, Подніпровського...

Січень — вересень 1962 р.

Любий читачу!

Напиши нам, чи сподобалась тобі ця казка. Напиши також, про що ще ти хотів би прочитати. Будемо дуже вдячні тобі за це.

Не забудь, що наша адреса:
м. Київ, вул. Кірова, 34. Дитвидав.

ДЛЯ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ

Шиян Анатолій Іванович. Летающий корабль. Киноповесть

(На українском языке)

Редактор В. І. Кава. Художній редактор А. М. Силаєв
Технічний редактор М. Д. Дахно
Коректори В. Л. Ніколенко, Л. Н. Фесечко

Здано на виробництво 14.І 1963 р. Підписано до друку 29.ІІІ 1963 р.
Формат 70×102¹/₁₆. Фіз. друк. арк. 4.0. Умовн. друк. арк. 5.28.
Обл.-вид. арк. 3.53. Тираж 65 000. Зам. № 62. Ціна 12 коп.
Дитвидав УРСР. Київ, Кірова, 34.

Фабрика кольорового друку Головополіграфвидаву Міністерства
культури УРСР. Київ, вул. О. Довженка, 3.

